

Imatges i metàfores en la poesia d'Estellés

Els col·leccionistes de metàfores llampants –que n'hi ha, i molts, entre crítics i lectors delerosos de poesia– no trobaran fàcilment en els versos d'Estellés materials cridaners amb què il·lustrar aquesta figura retòrica de manera didàctica i convincent. En efecte, el burjassoter s'estima més discórrer per canals narratius i descriptius, per la crònica d'un temps i d'un país, per l'inventari de les coses menudes, pel monòleg entotsolat... No té afició, diríem, a disparar cap al cel el raig d'aigua espurnejant o la carcassa multicolor per a delectació del veïnat.

Aquesta idea s'ha repetit moltes vegades i és poc discutible, sens dubte. Ara bé: en el matís rau la gràcia del joc interpretatiu. Dic això perquè, si escollem els versos estellesians, no deixen de saltar ací i allà alguns grills d'aparença humil, que en la nit deixen sentir un cant minúscul però sovint investit d'eficàcia metafòrica. No puc evitar el record de Lorca –ell sí, prestidigitador de la metàfora– en uns versos cèlebres: "Se apagaron las farolas / y se encendieron los grillos". Doncs això: Estellés s'endinsa en la zona ombrívola del teatre, sense reflectors, i es limita a modestos flaixos imaginatius o dóna corda als grills de la dicció emoci-

onada que a vegades ens sorprenen amb petites meravelles.

Ara em limitaré a donar unes poques mostres d'aquest capteniment creatiu: el vent arrixa la mar "a mamelletes ràpides"; les muntanyes a l'alba són "lunars"; hi ha un tacte "vagament cereal"; als amants els pren "aquell vent o l'amor", amb l'establiment d'una equació sorprenent; les illes poden ser "d'estatura florida"; la creu de l'enterrament sembla feta "d'un estricte metall al·lucinat"; un tros de pimentó torrat pot ser enlairat "eucarísticament"; la trista quotidianitat es textualitza amb la modificació d'una frase col·loquial ("canviar l'aigua al canari") que remet a l'ocell engabiati, com a eufemisme, a l'acte de la micció: "cada matí li canvie l'aigua a la pena".

Però el que m'interessa ara mostrar no són aquestes metàfores ocasionals que fan vibrar un vers concret, sinó un procediment estellesià de més ampli abast: el disseny d'una imatge en dimensions *macro*, vull dir, que implique construir una escena o un personatge. D'aquesta manera, la vibració metafòrica s'estira i ressona al llarg de tota una seqüència textual. Així, per exemple, el poema "Demà serà una cançó" del *Llibre de*

meravelles comença amb una expressió metafòrica i autoimprecativa que s'estén per tot el primer vers ("Animal de records, lent i trist animal") i que continua en tot el poema bastint la imatge del subjecte que renuncia a viure directament el present i s'entesta a evocar el passat, amb el propòsit de fer-ne cançó i transformar així en paraula artística, amb una tossuderia animal, les experiències viscudes.

Un altre exemple en seria el passatge de "Coral romput" en què el poeta parla dels grills, d'un record referit a la bonhomia del seu pare, que no volia que matussen aquestes criatures insignificants. L'anècdota autobiogràfica cobra un vigor simbòlic al llarg dels versos següents, on els grills esdevenen imatge, comparança plena de simbolisme:

*Els grills que no he matat, però que ja s'han mort,
potser ara se'm tornen paraules (...)
Hi ha en els versos que escric, entre tots els meus versos,
certs mots que encara tenen un no sé què de grills:
jo sé ben bé quins són, i estic content, i calle (...)*

A través d'aquesta seqüència de versos, el leitmotiv dels grills aprofita per embastar una imatge allargassada amb contingut metapoètic: una definició metafòrica del sentit profund de la seua escriptura lírica.

Em detindré ara en un poema sencer en què la projecció metafòrica articula una escena de família –no es pot oblidar que el sentiment familiar és una de les deus més pregones del pensament poètic estel·lesià– en la qual el jo poètic apareix immolat pel bé dels seus. Aquesta immolació sacrificial, tanmateix, parteix d'un referent humil i quotidià que no s'explicita però que cal inferir com a clau de tota la composició: un producte de l'horta com és el meló. Vet ací el sonet, del llibre *Pedres de foc*:

*El meu treball i la meua tristesa,
el meu dolor que a ningú no puc dir,
i el calle, em dol, em lligue el coll amb ell,
em faig un nus, estrenyent-lo ben fort,
i a poc a poc cau, del pes, el meu cos,*

*cau el meu cos, el meu dolor, del sostre,
i vacil·lant a l'airet del corral
estic, penjat, tota la meua mort,
i entra el veí i em veu penjat del sostre
i no diu res, demana un got de vi,
i de reüll em guipa, i no sap res
i penge així, i en arribar Nadal
seré un mort dolç, de secreta dolçor,
i m'obriran a taula, entre rialles.*

El poema té un to irreal o oníric que deixa en suspens la lògica i el sentit comú: home que es penja sense motiu aparent i sense provocar cap reacció en els altres, gairebé desapercebut. Però al mateix temps s'hi combinen elements realistes propis del marc de la llar rural: l'airet del corral, fruits assecant-se a l'andana, el tracte de confiança amb el veïnat, la celebració familiar de Nadal... Si calgués buscar un rètol per a aquesta fórmula expressiva, optaria pel de *realisme màgic*, i de fet l'ambient que s'hi crea recorda el d'alguns contes de Pere Calders. En el fons de tot, el text conté un sentit que

ultrapassa les aparences, un sentit on l'acte suïcida és, si bé es mira, un sacrifici incruent realitzat per amor, lent i callat com la maduració d'un fruit.

D'altra banda, hi trobem metàfores concretes, localitzades en uns punts determinats del poema, però són metàfores discretes, tan silencioses –diríem– com el sacrifici que s'escenifica. Així, per exemple, el fet de lligar-se el coll amb el dolor expressa l'acceptació, una assumptió del sacrifici que opera com la corda al coll del penjat. Hi ha una altra igualació figurada, la que s'insinua entre el cos i el dolor ("cau el meu cos, el meu dolor de sostre"). Un altre cas és el de l'expressió estafeta: "tota la meua mort" en lloc de "tota la meua vida", que és un gir col·loquial i també l'inici de cèlebre díptic de Salvat-Papasseit: "tota la meua viuda es lliga a tu,/ com en la nit les flames a la fosca". La mort deixa, doncs, de ser vista com un esdeveniment puntual, i es presenta com un estat, o més exactament com un procés que s'estén en el temps.

"Estàtua d'Estellés a Burjassot"

El poema instaura així una equació entre vida i mort —una vida que resulta dolorosa i inacabable.

El sonet conté encara una altra micro-metàfora: la de la "secreta dolçor", que cal interpretar de manera figurada ja que es refereix a la transformació del mort. Ara, cap al final del poema, el referent tàcit del meló s'imposa per la via de la inferència: l'anònim penjat enmig de la llar familiar és com el meló de tot l'any que madura durant mesos i incrementa el seu grau de sucre per a oferir-se com a llamineria excelsa en l'àpat festiu. Gràcies a la interposició d'aquesta imatge del meló és com el que podia haver esdevingut un quadro macabre assoleix una dimensió vegetal i unes connotacions de producte de la terra, semblant als productes poetitzats pel mateix Estellés en altres poemes o als que protagonitzen certes *odes elementals* del poeta xilè tan admirat per ell. És la interposició d'aquesta imatge la que permet *naturalitzar* d'alguna manera una escena mancada de lògica, tal com

palesa l'actitud d'estranyesa del veí, col·loquialment expressada ("i de reüll em guipa"). Potser aquesta és la distància que hi ha entre el que seria un joc surrealista i una altra fórmula, la d'Estellés ací, més domèstica, més assimilable.

Cal remarcar, a més, que aquesta dolçor és "secreta", perquè és el resultat d'un sacrifici silencios de l'home, tal com el meló representa en la cultura popular, el paradigma de les qualitats ocultes —positives o negatives— que només es poden comprovar quan finalment s'enceta el fruit.

D'altra banda, tot aquest aparat de micrometàfores i de referències a la vida quotidiana —inclosa la metàfora implícita que superposa la figura del meló a la de l'home— permeten rebaixar el to d'una al·legoria del sacrifici personal acceptat que, en última instància, evoca el símbol cristià de la redempció i el ritual de l'Eucaristia com a àpat comunitari. És clar que Estellés laïcitzava el misteri/mite de la Redempció de Crist. El laïcitzava i l'em-

mascara, ni que siga per salvaguardar la seua pròpia imatge i no avergonyir-se de la magnitud de la comparació. En efecte: el cap de casa sacrificat que el poeta configura en el text hi és presentat com a model d'abnegació generosa, però no podria comparar-se explícitament amb el paradigma cristià de l'amor. Tanmateix, el que ací ens interessava comprovar és que el poeta esmerça tot el seu art verbal a construir aquesta macrometàfora. És a dir: una imatge simbòlica que s'escenifica per mitjà d'una ambientació domèstica de to col·loquial i amb l'ajut de micrometàfores engalzades, d'una imatge interposada que roman tàcita però operativa —la del meló de tot l'any— i amb el transfons de les associacions amb el sacrifici per antonomàsia. ■

* *Universitat Jaume I*